

Oan it Kolleezje fan Deputearre Steaten
en de leden fan Provinsjale Steaten
Provinsje Fryslân
Twibaksmerk 52
Postbus 20120
8900 HM LJOUWERT

Drachten/Ljouwert, 2 okt. 2006

Underwerp: *de konseptûnderwiisnoata 'Boppeslach'*

Achte leden fan Provinsjale en Deputearre Steaten,

Wy binne oer it generaal tige wiis mei it ferskinen fan de ûnderwiisnoata 'Boppeslach', ek al wied er yn it Hollânsk opskreaun. Wat dat oanbelanget wie it Frysk better *sichtber* yn it 'foaropwurd' en yn de ûntwerpbeliedsnoata *Fryske taal 2007-2010, Frysk yn Fryslân*. Dy kaam ús fandat wat *fertrouder* oer. Hooplik komt de definitive ûnderwiisnoata hielendal yn it Frysk.

Ut soarte hawwe wy as *Feriening Frysk Underwiis* en as *Ried fan de Fryske Beweging*, behalven grutte wurdearring foar 'Boppeslach', ek noch in stikmannich kanttekenings, opmerkings en winsken. Wy geane ûnderskate siden en paragrafen efkes bydel en litte dy jimme yn in bylage by dit brief takomme.

In stikmannich algemiene opmerkings wolle wy foarôf kwyd, foardat wy dat dogge. Al op side 4 (par. *Inleiding*) wurdt referearre oan it begryp 'kenniseconomie' (en fierders komt it foar op s. 8, 11, 14, 35 en 37). It liket dus in wichtich begryp foar de fyzje op ûnderwiis dy't út de konseptnoata sprekt. It is ek in begryp dat hjoed de dei tige yn 'e moade is, faaks ûnder ynfloed fan de sterke neo-liberale ynfloeden dy't yn ús maatskippij ta utering komme. Dat liket ús in frij benypte en beheinde fyzje op de betsjutting fan - benammen - algemien foarmjend ûnderwiis. Wy stelle út om it begryp 'kenniseconomy' yn de noata - al hoe't it de waan fan de dei ek beskiedt - te ferfangen troch it bettere en rommere begryp '*kenniskultuer*'. Dat begryp docht folle mear rjocht oan wat opfieden en ûnderwizen werklik is en dus ek wêze moat: *ynliede yn kultuer*. In *wize* kultuer rjochtet him yn syn ûnderwiis net op iensidige en oerflakkige libbensdoelen, mar op in *brede*, leafst *djipgeande*, kennisoerdracht, kennisûntwikkeling en kennisferriking, ek en benammen op dy fan de Fryske taal en kultuer.

Algemien wurde trije haaddoelstellingen oan it ûnderwiis taskreaun: *persoanlike ûntjouwing*, *maatskiplike tarieding* en *de tarieding op it funksjonearjen yn in berop (fak)*. Mei oare wurden: men leart dêr ek (1) in fak ('Ausbildung') en dat is tige wichtich foar de *ekonomy*. Wy sille dat net ûntstride. Mar ûnderwiis is der benammen ek foar de *persoansfoarming*, dus om (2) *minske* te wurden. Dat is men net fan de berte ôf, dat moat men *wurde*. Leafst in *minsklike* minske. It komt ta stân troch de *foarmjende* funksje fan it ûnderwiis ('Bildung'). Dêrby binne *literatuer* en *skiednis* wichtige gebieten om te learen om jin yn oaren minsken, mienskippen en maatskippijen yn te libjen. Dat jildt fansels ek foar de Fryske literatuer en de Fryske skiednis. Sokke leargebieten hawwe

boppedat *in wearde yn harsels* en hâlde dat, ek al is it *kennisekonomyske* aspekt dêrfan net daliks foar alleman dúdlik. Boppedat is ûnderwiis derfoar om in goede basis te leverjen foar de opfieding ta (3) *steatsboarger*, boarger fan Fryslân, fan Nederlân en ek hieltiten mear fan ‘Europa’. Dat is om jins *rjochten* en *plichten* te learen foar Fryslân en de wrâld dêrbûten. Krekt dy humanistyske en sivile komponint fan it ûnderwiis kin maklik yn ‘e knipe komme as men tefolle hinget oan it begryp ‘kenniseconomy’, lykas yn dizze noata.

De ôfrûne trije desennia hat it yn it ûnderwis tefolle draaid om de *rjochten* fan de bern en fan de learling en is it te min *rjochte* op de *plichten*. Der binne yn dat tiidrek twa grutte flaters makke. Foarst dat der tocht is dat de skoalle in *produkt op de merk* is en de learlingen de *konsuminten* dêrfan. Oard dat de skoalle in *demokratyske* relaasje ta de learlingen neistribje moat en dat learaars har benammen net opstelle meie as autoriteiten. Dat ûnsillige ferbûn fan *merktinken*, dat begûn is yn de jierren ’80, mei it *anty-autoritêre autentisiteitstinken* út de jierren ’60 hat yn it ûnderwiis foar gâns fan de hjoeddeiske ellinde soarge en yn dûbelde sin skealik west hat foar de Fryske taal en kultuer, omdat it ûnderwiis dêryn ek nochris wetlik net of slim ûnfoldwaande regele wie en noch altiten is. It hat oant de dei fan hjoed laat ta in slimme foarm fan *kultuerpedagogyske* ferwaarleazging. Wat der nedich is om dat te feroarjen, falt û.o. nei lêzen op it webstek fan de FFU (www.fryskebeweging.nl/Feriening Frysk Underwiis/Organisaasje/**Wat wolle wy?**).

Fandatoangeande soe der neffens ús yn definitive noata ek goed omtinken jûn wurde moatte oan de needsaak om op trije nivo’s ta in *kanon* foar de Fryske taal en kultuer te kommen. Wy hawwe ús dêr yn de ôfrûne tiid ûnderskate kearen, mûnling en skriftlik, oer ta de steaten (DS en PS) *rjochte* en it ek hieltiten op amtlik nivo op it rabat brocht. De fraach komt by ús op oft sokke tekoarten en misstannen mei in (al of net oerkoepeljende) *taalwet* foar Fryslân en *mear foech* foar de provinsje Fryslân op it mêd fan it ûnderwiis yn de eigen taal en kultuer net better te ferhelpen is. It *Berie foar it Frysk* hat dêr earder al ûnderskate suggestjes foar dien en sil dêr aanst wer omtinken foar freegje. Wy slute ús dêrby oan.

Yn it ramt fan mear sizzenkip oer de eigen taal en kultuer past neffens ús ek it oprjochtsjen fan in ynstânsje dy’t de *taalkwaliteit* fan it Frysk bewekket. Sis mar in buro dat de noarm (regels en *rjochtlinen*) fan it Frysk foar it *ûnderwiis* en it *bestjoerlik* ferkear fêstleit en dy bewust makket en buorkundich makket. Yn Nederlân hat men al lang in ynstânsje dy’t dêr yn de fierte wat op liket, nammentlik de *Nederlandse Taalunie*, dat as in soarte fan *Ministearje fan Taal* foar Nederlân, Flaanderen en Suriname wurket en sa’n tritich meiwurkers hat dy’t har om it Nederlânsk bekroadzje. Oare Europeeske lannen hawwe foar har steatsnasjonale talen ek ynstânsjes dy’t har mei de problematyk fan de taalkwaliteit dwaande hâlde.

Sa’n oerheidsynstânsje kin foar sektoaren as *ûnderwiis* en *amtlik ferkear* yn Fryslân hooplik in ein meitsje oan de wyldgroei oan opfettings en praktiken, somtiden tige ta skea fan it taalgebrûk, en dêrbûten ek in autoriteit wêze as it giet om it sa *suver* en *ryk* mooglik brûken fan it Frysk. Foar de stjoering fan de taalkwaliteit fan bygelyks Frysktalige *learmiddels* is dat fan bûtenwenstich grut belang. De Friezen sille as erkende minderheid en it Frysk sil as twadde rykstaal dêr net sûnder kinne. It soe in goed ding wêze dat de definitive ûnderwiisnoata dêr foldwaande omtinken oan jout. Fansels soe dat ek moatte yn de ûntwerpbeliedsnoata *Fryske Taal 2007-2010, Frysk yn Fryslân: better sichtber*, mear fertroud (juny 2006). Oer dy lêste noata sille wy ús ek noch yn in oar brief ta jimme rjochtsje.

Mei de eardere foarsitter fan de lanlike *Onderwijsraad*, dr. Han Leune, binne wy fan betinken dat de frijheid (foech en ferantwurdlikheden op ûnderwiisgebiet, autonomy yn hannen fan managers en bestjoeren) dy't skoallen hieltiten mear krije (deregulearring), der net ta liede mei dat de oerheid net *dúddlik fêstleit* wat elts bern witte moat. De *Onderwijsraad* sprekt hjirre fan de winsklikens fan 'leerstandaarden'. Soks heart neffens ús net iensidich beheind te wurden ta *Nederlânsk* en *rekkenjen*, sa't Leune noch docht, mar moat likegoed en like sterk jilde foar de Fryske taal en kultuer.

Datselde kin sein wurde fan de *kearndoelen* Fryske taal en kultuer en de mooglike *tuskendoelen* op wei nei de *eindoelen* fan basisskoalle en basisfoarming en de *eineksamens*. Dy hearre nei ús betinken foar *alle* Fryske learlingen neistribbe te wurden en dêr wêr't foar it Nederlânsk foar alle learlingen in ôf te lizzen eksamen troch de lanlike oerheid oplein wurdt, soe sa'n ferplichting foar *alle* Fryske learlingen likegoed foar de Fryske taal en kultuer jilde moatte. Begjinsels as *lykweardigens* fan it Frysk en it Nederlânsk yn Fryslân en *lykberjochting* fan de minsken dy't dy talen prate, freegje dêrom. De wize dêr't yn 2005 de nije kearndoelen foar basis- en fuortset ûnderwiis op ta stân kommen binne, strykt net mei foargeande prinsipen. It nei ûnderen ta bystellen fan de ynhâld mei as argumint dat soks fanwegens de realiteit yn de skoallen nedich wie, hat de posysje fan it Frysk op de skoallen slim ferswakke en de kâns op yntegraal taalûnderwiis rûnom yn de provinsje - dêr't yn de noata mei rjocht op oanstien wurdt - ferlytse. Dat betsjut dat wy oan dy beide prinsipen, sûnder konsesjes te dwaan oan foarm en ynhâld fan de doelen, konsekwint fêsthâlde moatte.

It docht ús deugd dat yn dizze noata (bgl. op side 10) it begryp 'plicht' út de taboesfear rekke is. Mei jimme binne wy fan betinken dat it yn it ûnderwiis ta moat op 'Fan Rjocht nei *Plicht*'. Wy tinke dat soks ek goed oanslút by de tanimmende rop fan âlden om mear dissipline en mear omtinken foar noarmen en wearden op skoalle (*LC*, 24-08-2006).

Yn de noata wurdt wol yngongen op de begelieding, mar net op it neigean oft de skoallen har wol hâlde oan ôfspraken. Te fanselsprekkend giet *Boppeslach* derfan út dat in troch de provinsje opset belied dan ek troch de skoallen útfierd wurdt. It liket ús winsklik dat der *kontrakten* mei de skoallen/bestjoeren ôfsletten wurde, mei dêroan kepple *kontrôle* op it neikommen dêrfan. Dêr sille minsken foar oanlutsen wurde moatte en dat kostet jild. De amtners fan de provinsje kinne dat net dwaan. Dêr sil dus in orgaan foar komme moatte, dat goed gearwurket mei de begelieding. Kontrôle en begelieding kinne net beide troch deselde ynstânsjes útfierd wurde.

De provinsje is ryklik optimistysk oer de terminen dêr't de stelde doelen yn berikt wurde kinne. De *autonomy* fan de skoallen kin dat maklik yn de wei stean. De provinsje hat wat it ûnderwiis oanbelanget (noch) gjin foech om nei de skoallen ta foarskriuwend op te treden. Eins kin allinnich it Ryk dat dwaan, mar dat ferskûlet him efter it autonomybegjinsel om mar net de ferantwurdlikens drage te hoege foar it foarskriuwen fan te berikken doelen foar Frysk. It bliuwt dan by it ûndertekenjen fan bygelyks it *Hânfêst* en de *Bestjoersoerienkomst Fryske Taal en Kultuer*. It nimmen fan de ferantwurdlikens foar de útfiering wurdt net oppakt. En sa kin in fersideplakboartsjen ûntstean dat de Provinsje nei de ferantwurdlikens fan it Ryk wiist, dat ek finansjeel oer de brêge komme moat. Skoallen kinne har ferskûlje efter âlden dy't it net wolle of dat de learaars it net kinne. Of dat se mei it hiele lytse bytsje dat se dogge, al oan de ferplichting foldien hawwe. Allegearre arguminten dy't gjin rol spylje as it giet om it Nederlânsk of om it Ingelsk.

Der wurdt troch it behanneljen fan it efterstânsbelied spitigernôch dochs noch it byld oproppen as soe der in relaasje bestean tusken Frysk en efterstânsbelied. Wy achtsje it wat eigenaardich dat it rapport yn de earste sin al begjint mei *Onderwijseffectiviteit in Fryslân*. Men kriget it idee dat it yn

wêzen net sasear om it Frysk giet, mar om de kennis*ekonomy*. It liket krekt as moat de jongerein dêr yn it foarste plak goed op taret wurde en dat dêrby ek it Frysk, of eins de *taaleftergrûn* in rol spilet. En dan komt de *taalefterstân* as fansels wer nei foaren. Wy witte fansels dat it om *ûnderwiis*efterstannen giet. Mar dan is it ek tige winsklik dat soks eksplisyt sein wurdt dat dy, as se der binne, like goed yn it *Frysk* as yn it *Hollânsk* weiwurke wurde kinne. Der wurdt tefolle oer it Frysk skreaun yn it ramt fan de *ûnderwiis*effektiviteit, *ûnderwiis*efterstannen en *ûnderwiis*kwaliteit. Wy misse as primêr beliedsútgongspunt dat it om it ferbetterjen fan de posysje fan it *Frysk* giet. Yn de doelen foar it primêr ûnderwiis (s. 21) komt dat wol wat mear nei foaren, mar it liket ús ek winsklik dat der in ûndersyk komt nei de kwaliteit fan it funksjonearjen fan de *taalkoördinatoaren* (s. 24) as it om it Frysk giet. Ut de praktyk komme tige krityske lûden wei fandatoangeande.

Posityf is de ‘volwaardige tweetalige schrijflijn Nederlands-Fries’ (s. 21). It falt ús op dat dy wol sitte moat yn it materiaal, wylst de needsaaklike *tapassing yn de praktyk* net op it aljemint komt. Wy stimme mei dat it wichtich is dat yn 2012 it ûnderwiis yn de trije talen op in *konsekwinte* wize fersoarge wurdt. It begryp *konsekwint* freget om in krekttere omskriuwing of operasjonalisearring. As it om it Frysk giet, dan sille dêr hiel eksplisyt easken oan steld wurde moatte. Wy binne der ek o sa foar dat der in *taakgroep* komt foar it op in korrekte wize ymplemintearjen fan it Fryske materiaal (s. 23), mar it taalfersmoargjende wurd ‘Taskforce’ foar dat stribjen meie wy absolút net lije. It giet ús ek om taalbehâld. De trijetalige skoallen as foarbyld foar oaren is in goed ding, mar wer bliuwe de lytse 500 oare skoallen?

Wy hoopje mei jimme dat *Studio F*, *Cedin* (it *Taalsintrum Frysk*) en de *KAG Frysk* noch foar 2012 foar in folsleine kultueromslach soargje kinne (s. 24, 25), mar dy sille dat net berikke kinne as der net soarge wurdt foar in goede foarm fan *kontrôle* mei sanksjemooglikheden. Dat is benammen fan belang foar learaars dy’t fan it brûken fan it Frysk yn har lessen neat hawwe moatte. En as de mûnlinge ynstruksjetaal Frysk is en der wurdt *Hollânsk*talich materiaal brûkt, dan spoart dat ek net goed. Dy ferhâlde har negatyf. Foar alderlei fakken is der in tekoart oan Fryske*talich* materiaal. Wy stelle út om sa gau mooglik te begjinnen mei it ûntwikkelje litten fan in *folsleine multymediale* learline (metoade) *Fryske skiednis* foar it basis- en fuortset ûnderwiis (mei differinsjaasje-mooglikheden neffens skoaltype), dêr’t ek de Fryske ‘kanon’ in goed plak yn kriget troch middel fan in *kultuerpedagogyske* diskusje. Dat stribjen kin syn legitimearring fine yn de opdracht dy’t besletten leit yn kêst 8 fan it *Hânfêst*: ‘regelingen te treffen om het onderwijs in de *geschiedenis* en *cultuur* die in de regionale taal of de taal van een minderheid haar weerspiegeling vindt, te waarborgen’. Yn *Boppeslach* wurdt dêr gjin omtinken oan jûn.

Oer de learare-opliedings en it Frysk by oare fakken (par. 3.4) wurde tige algemiene opmerkings makke. Der wurdt wol omtinken jûn oan it behearskjen fan it Frysk troch de learkrêften foar it primêr ûnderwiis, mar oer de faklearkrêften en it Frysk as fier- en ynstruksjetaal yn it fuortset ûnderwiis wurdt neat sein. Dat kin mei feroarsake wurde troch de haadstikken 4, 5 en 6 dêr’t it nèt oer it Frysk giet. Dat docht ús hybride oan. De doelstellingen út dy haadstikken kinne ek wolris de reden wêze dat it hiele rapport yn it *Hollânsk* skreaun is.

Yn haadstik 7 komt de beliedse*evaluaasje* oan de oarder. Yndied in moai putsje foar de Fryske Academy. Mar wy misse yn dat ramt opmerkings oer foarmen fan *tuskentiidske kontrôle* en *evaluaasje* en de winsklikens fan bygelyks *strukturele* kontakten mei direksjes om de foarderings by te hâlden

Ofslutend: Oer it generaal wurdt yn de noata gjin sicht bean op in *strukturele* en dus bliuwende stipe fan it Frysk. Oplossings wurde tefolle socht yn in griemmank fan projekten en tydlike subsidiearring. Dat jout de oanbelangjende ynstellings gjin hâldfêst en behinderet de fierdere ûntjouwing dêrfan.

Der binne nochal wat ferskillende ynstellings dy't har dwaande hâlde mei it Frysk op it mêd fan belied en beliedsûntwikkeling, mei it tawizen fan projekten en de finansiering dêrfan, mei it jaan fan stipe, it ûntwikkeljen, oanbieden en fersprieding fan materiaal en mei public relations. De fersnipeling dy't dat jout, is neffens ús perfoarst gjin goed ding. Dat soe mear yn *ien hân* moatte.

It leit dan foar de hân om te tinken oan in ynstânsje of organisaasje foar de *Fryske taal en kultuer* dy't dat alles yn him *ferieniget* en effektyf operearje kin. Wy sjogge dan yn de rjochting fan Wales (Welsh Language Board), Skotlân (Bòrd na Gàidhlig) of Baskelân (Generalitat de Euskara). In Fryske wjergader fan sokke ynstellings soe in *selsstannich* orgaan, in ***sintrum foar de Fryske taal en kultuer*** wurde moatte mei in *eigen ferantwurdlikens*, bgl. foar it opstellen fan plannen foar it befoarderjen fan de Fryske taal en kultuer foar in beskate perioade, it stellen fan de prioriteiten en it oanjaan fan de needsaklike finansjele middels. Mar it soe bygelyks ek in spesjale taak hawwe moatte op it mêd fan it *tafersjoch* en de kontrôle op de *foarskoalske* perioade, it *ûnderwiis* en de *soarchsektor*.

By ús kanttekenings en winsken oangeande in *yntegrale* oanpak fan it ûnderwiis komme wy op ferskillende plakken yn de noata út by de needsaak fan de *oerdracht fan foech* nei de provinsje en in bettere *taalwetjouwing*. De provinsje stiet tefolle op ôfstân. Boppe hawwe wy dat al efkes neamd of ymplisyt blike litten. Dat moat dus oars en better. De bêste formulearring dêrfoar liket ús dy fan it *Berie fan it Frysk* dy't komt ta it opnimmen fan in algemiene formulearring yn de ûnderskate wetten: “Het provinciaal bestuur van Fryslân is verantwoordelijk voor de inrichting van het onderwijs op de scholen en onderwijsinstellingen in de provincie Fryslân” (advys fan 19 nov. 2004, merkteken: 1-3561, s. 5).

As dy (ein)stap noch te grut is, dan soe in tuskenstap wêze kinne, dat earst *allinnich* en *spesifyk* it foech oangeande it *ûnderwiis yn it Frysk, resp. de Fryske taal en kultuer* oerdroegen wurdt oan de provinsje Fryslân. Dan bliuwt der in mienskiplike ferantwurdlikens fan ryk en provinsje foar de Fryske taal en kultuer yn it ûnderwiis en sil dy ferantwurdlikens opnommen wurde moatte yn in ferskaat oan wetten en wetlike maatregels (AMvB) (advys 10-11-2004, 1-3561). Winsklik is ek dat de provinsje Fryslân ‘mede-wetgever’ wurdt.

Wy hoopje dat jimme yn DS en PS omtinken oan jaan wolle oan ús krityske kanttekenings, oanfollings en winsken en der fansels ek wat mei dwaan sille.

De *Feriening Frysk Underwiis en Ried fan de Fryske Beweging*,
drs. Th. Dijkstra, foars. FFU
dr. J. van der Bij, foars. RfdFB

Ut namme fan beide organisaasjes,
mei rju achtinge,

drs. S.T. Hiemstra, skriuwer FFU

Ofskriften: Berie foar it Frysk en it Konsultatyf Orgaan

Bylage mei kanttekenings, opmerkings en winsken by it mienskiplik brief fan de FFU en de RfdFB, d.d. 2 okt. 2006 oer it konsept fan de ûnderwiisnoata ‘Boppeslach’ (juny 2006)

- Par. 1.3 (s. 7; Integraal taalbeleid):

Oanfolje by it earste omtinkstreekje (grize blokje):

- ‘Op beide Pabo’s heeft het Fries in 2010 in het kader van integraal taalbeleid een substantiële positie binnen het curriculum van de gehele opleiding voor het Fries als vak en als instructietaal bij andere vakken, de opleiding tot het ‘foech Frysk’ heeft een door externe instanties geverifieerd kwaliteitsniveau op het terrein fan inhoud en didactiek.

Oan de alinea oer de beide Fryske Pabû’s soe in nij omtinkstreekje tafoege wurde moatte mei as ferfolch: ‘Vanaf 2010 leert elke Pabo-student in Fryslân die *niet* het nieuwe ‘foech Frysk’ wil halen, in ieder geval het Fries te verstaan en te lezen.’

Boppedat soe tafoege wurde moatte (hjir of op in oare plak yn de noata):

- ‘Vanaf 2010 kan alleen de bezitter van het (nieuwe) ‘foech Frysk’ een (vaste) aanstelling krijgen in de provincie Fryslân (het ‘foech’ als functie-eis).’

Taljochting:

Omdat it Frysk in ferplichte fak is op de basisskoallen yn Fryslân binne de beide pabû’s ferplichte it Frysk oan te bieden. Oer it folgen troch studinten is neat regele. Op it diploma is it Frysk in aparte oantekening. De WHO, kêst 7.2 (‘Taal’) seit dat it ûnderwiis en de tentamens yn it Nederlânsk wêze moatte. In oare taal kin allinnich brûkt wurde (1) as it in oplieding foar dy taal is (dus Frysk leare); (2) yn in gastkolleezje; (3) as de aard, ynrjochting of kwaliteit fan it ûnderwiis of de ôfkomst fan de studinten it brûken fan in oare taal needsaaklik meitsje (neffens in beskate gedrachskoade). It Frysk wurdt net yn de WHO neamd en heart sadwaande by oare talen.

Allinnich learkrêften mei in foech Frysk hawwe it rjocht om it fak Frysk op de basiskoalle te jaan. As de skoalle gjin foechhawwende learkrêften siket, dan wurde de lessen ornaris net jûn of se wurde beheind ta it sjongen fan in ferske of it sjen en beharkje litten fan in fideobantsje.

It Frysk as fier-/ynstruksjetaal ‘mei’ ‘wetlik’ (*WPO*) en ‘moat’ neffens it *Hânfêst*. It Frysk is fakentiids gjin fiertaal op de basisskoalle, omdat de learkrêft it Frysk net behearsket; òf der net folle foar fielt, òf benaud is dat de bern it Hollânsk net goede leare sille (eferstannen); òf omdat de skoalle gjin fiertaaltradysje yn it Frysk hat; òf omdat de skoalle tinkt dat der gjin gaadlik Frysktalich materiaal is.

Der binne no twa mooglikheden:

A. *Alle* studinten op de pabû’s yn Fryslân *moatte* it nije en ferbettere foech Frysk helje. Dat is in prinsipeel útgongspunt en dan komme der aardich wat learkrêften Frysk. De studinten dy’t fan bûten de provinsje komme, moatte yn it applikaasjesirkwy. In behinderjende faktor dêrby is dat de studinten fan bûten de provinsje gjin Frysk hân hawwe en it Frysk nei it folgen fan de reguliere lessen net gau op in goed nivo behearskje sille. De begjinsituaasje foar it Hollânsk is foar alle studinten almeast folle better. De Kolleezjes fan Bestjoer sille benaud wêze dat se (wat) minder studinten op de pabû krije en net alle studinten sille dy ferplichting begripe (wolle). Soks kin der wer ta liede dat de kwaliteit fan it nije foech Frysk útholle wurdt om in ridlik persintaazje slagje te litten.

B. It nije en ferbettere foech Frysk wurdt yn *alle gefallen in funksje-eask* foar it basisûnderwiis yn Fryslân (sjoch boppe). In learkrêft moat it Frysk op sa’n nivo leare te behearskjen dat it brûken fan it Frysk as fier-/ynstruksjetaal ferantwurde mooglik is (*geef* Frysk brûke yn it *yntegraal* taalûnderwiis). Yn sa’n situaasje moatte studinten kieze oft se yn Fryslân lesjaan wolle en dan sille se der wat ekstra’s foar dwaan moatte. Mooglik is it argumint fan it ferplichte fak op de basisskoalle troch studinten better te akseptearjen as de

ferplichting op de pabû-oplieding sels. Absolút ‘net-motivearre’ studinten wurde sa net twongen om it foech te heljen. It (leafst hege) nivo fan it foech hat minder fan sokken te lijen en kin dêrtroch better neistribbe en berikt wurde.

Om it Frysk as fier-/ynstruksjetaal op de oplieding goed funksjonearje te litten is in *passive* behearsking (it Frysk ferstean en lêze kinne) foar *alle* studinten (dus ek dy fan bûten) wol in hurde eask. Soks is ek goed foar de Hollânsktaligen, omdat no it kulturele argumint it primaat hat (‘respekt’, ensfh.) en net allinnich de ferplichting yn de basisskoalle. As *earste stap* ta ferbettering soe yn *alle gefallen opsje B* realisearre wurde moatte. Yn dat ferbân kin ek noch tocht wurde oan it jaan fan in beskate ekstra fergoeding foar de studinten dy’t it foech helje.

Wy fersmite opsje A lykwols nèt. Nei in jiermannich soe der *evaluearre* wurde moatte om te besjen oft dêr dochs noch net op oergien wurde moat. Dan wurdt der better oan it prinsipe fan de lykweardigens en lykberjochting fan beide talen foldien: alle pabû-studinten yn Fryslân leare *sûnder útsûndering* Nederlânsk en Frysk. Yn dat gefal is opsje B in tuskenstadium.

- Par. 2.1 (s. 10) jout oan dat it Frysk in ‘*integraal* deel van het leerplan’ moet zijn. De krechte definiearring fan it begryp ‘integraal’ mist. Wat betsjut dat neffens jimme presiis? Wy tinke dat it betsjutte moatte soe dat yn prinsipe *alle* learlingen yn de hiele ûnderbou (dat is langer en mear as de perioade fan de basisfoarming) fan it fuortset ûnderwiis it *fak Frysk* of it *fak Fryske taal en kultuer folgje* moatte en dat it Frysk op in ferantwurde en folweardige wize ek as fier- en ynstruksjetaal by oare fakken brûkt wurdt. As dy útlis en definiearring (noch) net tastien is, dan soe de provinsje it foech krije moatte om dat sa wol út te lizzen en dat ek yn te fieren (te ymplemintearjen). Soks soe dan yn in *taalwet* opnommen wurde moatte.

- Par. 2.3 (s. 13, Longitudinaliteit): Behalven dat de trochgeande line yn it hiele basis- en fuortset ûnderwiis oant en mei de eksamens garandearre wêze moat, pleitsje wy, as it om *yntegraal taalbelied* giet, ek foar it gearstallen fan *yntegraal trijetalige metoaden* (learboeken, modulen). Allinnich dan kin in optimaal gebrûk makke wurde fan it *ferlykjen* fan de trije talen Frysk, Nederlânsk en Ingelsk op wêzentlike oerienkomsten en ferskillen. Men kin dan net folstean mei it allinnich brûken fan losse metoaden (learboeken) njonkeninoar, dêr’t it fan de tafallige situaasje en fan de tafallige learaar (en syn kennis) ôfhinget oft der wat *ferlike* wurdt of net. In systematysk ferlykjen kin, as it goed dien wurdt, tige bydrage ta it better learen en gever brûken fan de trije Germaanske talen en sil it ynsjoch yn de grammatika en it idioom fan de eigen taal tige fergrutsje. Yn *Bydragen ta de didaktyk fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis* (Grins/Ljouwert, 1982, s. 43- 64, par. 5, ‘Kontrastive analyse en Frysk taalûnderwiis’) waard dêr in fearnsieu lyn al in weardefolle oanset foar levere. Soks soe útboud en omset wurde moatte yn yntegrale learmiddels.

- Par. 2.4 (s. 14, Integraal taalbeleid en de bevoegdheden van de provincie): Sein wurdt dat de ûnderwiisynspekteurs dy’t Fryslân yn har takepakket hawwe en ûnderdiel útmeitsje (sille) fan in ‘Friese taakgroep’, ‘deskundig’ wêze moatte op it terrein fan it ‘integraal taalbeleid’. Dat moat neffens ús ek betsjutte dat se *Fryskkundich* binne, dus sels it Frysk goed prate en skriuwe kinne, wolle se de *taalkwaliteit*, as in wichtich aspekt fan *ûnderwiiskwaliteit* fan ûnderwizers en learaars, goed beoardielje kinne. De ynspekteurs kinne har dan boppedat sels ek makliker en faker yn it Frysk ta de Fryske skoallen en oerheden rjochtsje.

Wy hawwe jimme earder yn brieven en yn it amtlik oerlis op ‘e hichte steld fan de easken dy’t wy dêroan stelle wolle. Wy tinke oan in op syn minst mûnlige en skriftlike behearsking op it nivo fan de Afûk-akte, mar it nivo fan in twaddegraads foech Frysk hat ús foarkar. Wy pleitsje der boppedat foar dat de Provinsje Fryslân wat it beneamingsbelied oanbelanget, mear te sizzen kriget oer wa’t Fryslân as ynspeksjegebiet kriget of wa’t yn sa’n taakgroep komt. Faaks soe soks ek yn in *taalwet*, rjochte op it provinsjaal foech, fêstlein wurde moatte.

- Par. 2.6 (s. 15, Twee aandachtspunten in de uitvoering van integraal taalbeleid). Wy soene jimme freegje wolle om te ûndersykjen oft it yntegraal taalbelied mei syn needsaaklike trochrinnende learlinen fan de

foarskoalske perioade oant en mei it fuortset ûnderwiis en beropsûnderwiis (longitudinaliteit) net better yn in *taalwet* mei in provinsjaal foech op dat mêd, regele wurde kin. No hat de provinsje op dat stik te min te sizzen. Wy freegje ús ek ôf oft de omskriuwing fan KAG's (s. 15) as 'organisatie van de *uitvoering* van het beleid ['in de vorm van Koördinaasje- en Advysgroepen (KAG's)']' korrekt is. Neffens ús *fiere* de KAG's gjin belied *út*, mar koördinearje en advisearje se allinnich.

- Par. 3 (s. 16-27, Integraal taalbeleid per onderwijssector): Wy misse yn dit haadstik it omtinken foar it *Spesjaal (Fuortset) Underwiis*, dus it ûnderwiis yn de Fryske taal en kultuer yn de *ekspertizesintra* (dy't no noch ûnder de WEC falle). Yn de DS-noata 'Frysk yn Fryslân: better sichtber, mear fertroud' (juny 2006) wurdt dy sektor noch wol hiel koart neamd (op de lêste side) en konstatearre dat der yn de ôfrûne beliedsperioade 'net folle foarútgong makke' is. De *FFU* hat him yn de ôfrûne jierren skriftlik en mûnling mear as ienris ta jimme rjochte mei de winsk om dêr ek ta in *yntegraal taalbelied* te kommen en de prinsipen fan *lykweardigens* en *lykberjochtingen*, folslein ta te passen. Ek wat de doelen oanbelanget, dy't yn de lêste jierren foar dy sektor (útsein foar it Frysk!) formulearre binne. Nije, takomstige (kearn-)doelen foar Frysk sille yn foarm en ynhâld *lykweardich* wêze moatte oan dy foar it Hollânsk/Nederlânsk yn dy sektor. De ekspertizesintra binne noch mear as de oare sektoaren in tige efterbleaun en ferwaarleazge ûnderwiisgebiet (op in inkelde útsûndering nei). It liket ús tige winsklik dat de provinsje wat de Fryske taal en kultuer oanbelanget, gâns mear ynfloed kriget op dy sektor en dat soks wer fêstlein wurdt yn in *taalwet*.

Allinnich mei it 'stimulieren en ondersteunen [van] het scholenveld' (s.17; ferl. ek s. 16, 'de Provincie heeft nauwelijks bevoegdheden op het terrein van onderwijs') komme wy absolút net wêr't wy wêze wolle en wêze moatte. Us fraach is oft it by 'stimulieren en ondersteunen' bliuwe moat en oft op grûn fan it *Hânfêst* en de *bestjoersôfspraak* net mear dien wurde kin. Boppedat is it sa dat de provinsje oan de skoallen subysydje(s) jout en dêr kinne dochs resultaten (produkten) foar frege wurde? Yn alle gefallen kinne der mei de skoallen ôfspraken fêstlein wurde en op grûn dêrfan kontrolearre wurde oft dy neikaam wurde/binne. Dat betsjut wol dat de provinsje dy kontrôle ek útfiere moat en dat ferget wol kapabele minsken (kontroleurs) en dus ekstra formaasje.

- Par. 3.2 (s. 17, 18; De voorschoolse periode): It begryp 'substantiël' (foar û.o. Pabû's en it foarskoalsk en regulier en spesjaal skoalsk ûnderwiis) freget om in bettere en skerpere definiearring as it om ynhâld en ûnderwiistiid giet.

- s. 18: 1 GR: De provinsje wol dat de ynformaasje foar âlden oer de rykdom fan twa- en meartalige opfieding oan bern derta liedt dat se 'een goed onderbouwde keuze kunnen maken' (gewenst resultaat). Dat liket ús te maklik formulearre en giet te koart troch de bocht. De maatskiplike (*taal*)*machts*ferskillen tusken it Frysk en it Hollânsk litte har net samar oan de kant skowe. De ynfloed fan it Nederlânsk is systematysk troch de iuwen hinne opboud en hat laat ta in 'habitus' (bgl. *ferbrekgedrach* yn petearen en it nèt oerdragen fan it Frysk op de folgjende generaasje) dy't mei foarljochting en ynformaasje oer de rykdom fan ús taal allinnich net samar te feroarjen falt, al hoe nuttich ek. It sil ta moatte op it folle faker fêstlizzen fan it Frysk as *funksje-eask* yn alderlei maatskiplike domeinen, it ûnderwiis en it amtlik ferkear foarop. Om dy reden hat de *Ried fan de Fryske Beweging* yn syn *Manifest: Eigen taal ... eerste taal!* (fan 16 novimber 1991) by it betinken fan 40 jier Kneppelfreed yn in oprop oan harren politisy oanstien op: '[...] *de ynfiering fan in taalwet dêr't yn it Fryske taalgebiet it Frysk de status fan eerste taal yn kriget yn it iepenbiere libben, bestjoer, ûnderwiis en de rjochtspraak*'. As der (mear) oan it Frysk fertsjinne wurde kin, dan fergruttet dat ekonomyske feit de taalmacht fan it Frysk tige. De feitlike konfrontaasje dêrmei sil grif mear ynfloed hawwe op it hâlden en dragen fan de âlden foar it Frysk oer, ek as it om har bern giet. Wy soene jimme freegje wolle om nei te gean oft en hoe't in *taalwet* dêrta bydrage kin.

s. 19: Dêr wurdt healwei op side 19 praat oer 'het *structureel* maken van het systeem van zelfevaluatie, visitatie en certificering' by de foarskoalske ynstellings foar jonge bern. Dat is tige winsklik, mar it makket foar de ymplemintaasje ferskil út oft soks op frijwillige basis giet of dat der troch bgl. in *taalwet* mear druk yn

de foarm fan in ferplichting op set wurde kin. Wat wurdt der krekt bedoeld? En is sa'n *taalwet* hjir net needsaaklik?

Par. 3.3, s. 21, D5a (tusken doel 5 en 6) tafoegje:

'In 2010 is het in bezit hebben van het 'foech Frysk' voor alle basisscholen in Fryslân een functie-eis om de doelstelling van integraal taalonderwijs mogelijk te maken.'

a. GR.: 'De provincie sluit met besturen en bovenschoolse directies van openbaar en bijzonder onderwijs in Fryslân een convenant, waarin het Fries als functie-eis geregeld is.'

b. GR.: 'De provincie sluit een convenant met voornoemde besturen waarin een redelijke vergoeding wordt geboden voor het bezitten van het 'foech Frysk'. Een extra inspanning wordt beloond.'

s. 21, D 9: In subdoel foar it primêr ûnderwiis is dat der een 'zwaar accent op ICT' komt te lizzen. No binne wy absolút net tsjin ict, ek net as it om de Fryske taal en kultuer giet, mar in '**zwaar** accent' moatte wy dochs o sa mei oppasse. Dat skept (te) hege ferwachtings. En miskent tefolle dat it ynlieden yn taal en kultuer de sintrale taak is fan de ûnderwizers en learaars, en dat soks in sterk *sosjaal* en *mienskiplik* ('klassikaal' en 'ynteraktyf') karakter draacht en drage moat. It binne benammen de ûnderwizers/learaars dy't in grutte kennis hearre te hawwen fan de Fryske taal en kultuer (subdoel 10 D) en dy't dat sosjale barren stjoere moatte. Ict sil troch syn mear yndividuele karakter in nuttige, mar almeast *beskieden* bydrage leverje kinne. It jaan fan jild foar ict lit ek yn oare lannen as Nederlân gjin fikse ferbettering sjen fan de skoalprestaasjes.

s. 21, subdoel 9a: Wy freegje ús ôf wat der bedoeld wurdt mei it trochûntwikkelfen fan 'Studio F' ta in *folweardige* yntegrale taalline. Wurde it Nederlânsk en it Ingelsk dêr, njonken de yntegraasje fan wrâldoriïntearjende gebieten of ûnderdielen, op in foldwaande *kontrastive* wize (sjoch boppe by par. 2.3) yn opnommen? Mei oare wurden: hoe 'folweardich' is 'folweardich'?

s. 23, subdoel 12 a, D, seit dat yn 1212 de helte fan de Fryske basisskoallen dielnimme [moat] oan de eintoets Frysk yn it basisûnderwiis. De provinsje jout mei dy D oan dat er dêr sels net folle ynfloed op hat, omdat der mear partijen by behelle binne dy't wat te sizzen hawwe. Dochs soene wy der in twadde subdoel (12 b) oan taheakje wolle: 'In 2015 nemen alle Friese basisscholen deel aan de eindtoets Fries voor het basisonderwijs.' Njoggen jier liket ús al hiel lang om safier te kommen. En as der lanlik oanstjoerd wurdt op in *ferplichte* 'Eindtoets basisonderwijs' (bgl. fan it Cito), en dy lûden binne der, dan binne wy fan betinken dat dy Fryske eintoets dêr *yntegraal* yn opnommen wurde moat foar de learlingen yn Fryslân. Fan 'rjocht' nei 'plicht' sille wy mar sizze. Yn in *taalwet* soe it foech dêrta wer oan de provinsje taskikt wurde moatte.

s. 23, Utgongspunten foar it nije ûnderwiismateriaal foar it primêr ûnderwiis 'Studio F': Dêr soene wy as lêste, mar net minst wichtich, apart útgongspunt oan taheakje wolle: 'Yn *geef* Frysk', of: 'Yn *geef* Standertfrysk'. De kwaliteit fan it taalgebrûk yn learmiddels moat goed bewekke wurde, sjoen de grutte bedrigings hjoed de dei op dat mêd. Yn dat ferbân sjogge wy ek in wichtige taak foar it troch ús útstelde *ynstitút foar taalkwaliteit* (sjoch boppe).

Par. 3.4, s. 28, Doelen 'voortgezet onderwijs':

Wy soene oan doel 19 in pear needsaaklike subdoelen (GR) taheakje wolle, dy't sjoen ús foargeande opmerkings en kanttekenings, foar harsels sprekke en winliken fanselsprekkend binne:

19b: 'In 2020 moeten alle leerlingen in het voortgezet onderwijs examen doen in het vak Friese taal/Friese taal en cultuur.';

19c: 'In 2015 heeft iedere leerkracht in het voortgezet onderwijs eenzelfde 'foech Frysk' als dat de pabo-student ook bezit (moet bezitten) om in Fryslân benoemd te kunnen worden'. Wat de kennis fan it Frysk en de feardigens dêryn oanbelanget, kin dat foech likernôch deselde ynhâld hawwe, op oare ûnderdielen kin it oanpast wurde oan it karakter fan it fuortset ûnderwiis.

19d: 'Nieuwbenoemde onderwijzers en leraren van buiten Fryslân moeten na vijf jaar 'it foech Frysk' hebben/bezitten, willen ze vast benoemd kunnen worden in Fryslân.'

19e: 'Leerkrachten die 'it [nije, folweardige] foech Frysk/Fryske taal en kultuer' hebben/bezitten, krijgen er een extra salarisperiodiek bij.'

Ut soarte sil it foargeande net maklik te realisearjen wêze sûnder dat it foech fan de provinsje op dat mêd regele wurdt. Soks ferget dus in taalwet/taalwetjouwing dy't dat mooglik makket.

021006sth2